

TRICENTENARI DE L'ERMITA DE SANT ANTONI

Mn. Isidre Saludes

isaludes@arquebisbattarragona.cat

L'any 2014 s'escau el tercer centenari de la construcció de l'ermita de Sant Antoni i crec que val la pena que, amb aquest motiu, es recordin i commemorin els fets més rellevants que hi han tingut lloc durant tot aquest llarg període de temps. Precisament aquesta és la finalitat del present article: posar en relleu la incidència i l'influx que l'ermita i la devoció a sant Antoni han tingut en la vivència de la fe i en la vida parroquial de la nostra vila.

Tot va començar el dia 19 de febrer de 1714, quan el pescador i veí de les botigues de mar Baltasar Rabassa signava a la casa de la vila, davant dels jurats, l'acta en la qual cedia tots els seus béns al poble, una part dels quals volia que servís per a construir, en el territori del terme municipal de la vila d'Altafulla, una ermita dedicada a sant Antoni de Pàdua, i demanava d'ésser-ne ell el primer ermità.

Els jurats de la vila acceptaren contents el llegat generós d'en Rabassa i es comprometeren a complir el compromís d'edificar l'ermita, tal com estipulava la donació atorgada per a aquesta finalitat.¹

La primera cosa que calia determinar era trobar l'indret més adequat per a construir-hi l'edifici, i resolgueren que el lloc més a propòsit era el turó prop de la vila, aleshores anomenat el Calvari i que, en altres temps, se'n deia el puig d'en Jaques.

L'obra es va començar el mateix any 1714 i no es va fer una capelleta de petites dimensions, sinó que es va construir un edifici que contenia una espaiosa capella central i uns departaments a cada banda, capaços de servir un per a l'habitatge de l'ermità i l'altre per a les necessitats del culte i per a ús dels fidels que hi poguessin. No em consta qui va fer el plànol, ni quins foren els paletes constructors.

¹ Vegi's l'article de José Sánchez Real, "La Ermita de San Antonio", dins el volum núm. 18 dels *Estudis Altafullencs* (1994). En annex final reproduïm els tres documents traduïts al català, de manera força literal.

Però sabem que el dia 27 d'octubre de 1716, quan ja feia quasi dos anys que s'hi treballava, sigui perquè el llegat d'en Rabassa, tot i ser ben generós, no fos suficient, o bé perquè s'havia construït més del que estava previst, els administradors i els jurats constaten que se'ls acaben els diners per continuar l'obra i, reunits a la casa de la vila, determinen de posar un impost als pescadors, principals impulsors del projecte, consistent en la catorzena part (la "meitat de la setena part") de la venda del peix, fins a l'acabament de l'edifici.

Cal suposar que l'impost va aportar els mitjans necessaris i que va estar vigent fins l'any següent, 1717, que l'ermita va quedar enllestida.

En Baltasar Rabassa no va poder veure realitzat el seu desig de ser el primer ermità de l'ermita que ell havia fundat, ja que el 26 d'octubre de 1714 va fer testament en mans del rector Guardiola i moria poc després.

Segons això, la sepultura que encara avui hi ha al terra de l'ermita no és, tal com popularment es creu, la d'en Baltasar Rabassa². Llegim textualment al llibre de Memorias de l'arxiu parroquial: "Sepultura de Esteban Espina, 2º ermitaño. Es la que hay en la ermita. Este murió en La Riera, de apoplejía, y fue enterrado en la ermita y también en ella se le hicieron los funerales. Así consta en su partida de óbito del año 1730 de este archivo parroquial de la presente parroquia de San Martín."

Obres del rector Vilaró

A l'arxiu parroquial d'Altafulla hi ha el llibre manuscrit titulat *Libro de Memorias*, començat l'any 1899 pel rector Josep Vilaró, en què descriu les obres que fa a la parròquia i explica així les obres de l'ermita: "A la entrada de la ermita antes había dos puertas de comunicación, una a derecha y otra a mano izquierda que comunicaban con la casa del ermitaño por la parte E. y con el edificio opuesto del lado O. Ambos se taparon, como también se tapó la tribuna del ermitaño, que daba sobre el presbiterio. También se reforzó la portada que mediaba entre dicha casa y el presbiterio, separadas por un simple tabique. La ventana de la sacristía se transformó en un pequeño óvulo"; i diu que el motiu d'aquesta incomunicació foren "los abusos de cierta clase que se cometían, principalmente el martes de Pascua" i els robatoris ocorreguts els últims anys a l'ermita, de la qual sostragueren tota la cera i els diners de la caixeta i que hi "entraren" per la casa de l'ermità i per la finestra de la sagristia. Des d'aleshores (any 1901), per a més seguretat, la cera i les almoines es guarden a la parròquia, perquè en aquells anys l'ermita no tenia ermità.

Una altra de les obres que Mn. Vilaró esmenta és el retaule major de l'ermita, in-

² Malgrat la inscripció en la llosa sepulcral que es pot veure al peu del presbiteri.

augurat l'any 1906, tal com consta en un dels plafons de la base. És obra de l'escultor reusenc Pere Domènech;³ va costar 1.050 ptes. i es va sufragar per subscripció popular.⁴ Es complau a dir-nos els noms dels contribuents, el principal dels quals fou en Francesc Martí d'Ardenya, i també en Josep Feixó, hereu de la casa Pijuan i advocat a Barcelona, i els Srs. Rigalt. La Sra. Paula Pijuan va fer una col·lecta entre els barcelonins vinculats a Altafulla i va recollir 115,60 ptes. La Sra. Assumpció Gilabert, de Reus, va donar 16 duros per comprar un sant Josep, i la família Serra hi va posar el restant, fins a completar el cost total de la imatge, que fou de 22 duros (110 ptes.).

La creu de sant Antoni

En construir-se el suara esmentat retaule del 1906, va caldre ensorrar l'antic altar, que era, diu Vilaró, "de piedras y lodo". De dins l'altar aparegueren dos trossos d'una creu de pedra blanca que, segons ell, antigament hauria estat plantada a la plaça de l'ermita, profanada i trencada durant la Guerra del Francès i, en restaurar-se l'ermita, col·locada dins l'altar com a relíquia. Opina Vilaró que la pedra de la creu hauria estat tallada de la pedrera de la mateixa muntanya. Un dels trossos presenta en una cara la figura del Sant Crist i en l'altra la de sant Antoni, i a l'altre tros hi ha en totes dues cares la fulla característica de l'escut de la vila.

Quan es va fer el nou camí de l'ermita, calgué traslladar-hi alguna de les capelletes de les estacions del viacrucis i, en una de les que es va tirar a terra pel trasllat, es va trobar un altre tros d'aquesta creu. Així ho consigna Mn. Vilaró en l'esmentat llibre de memòries. La creu és d'estil barroc. Aquests trossos de la creu es guardaven, no fa gaires anys, en un racó de la planta d'entrada al fòrum de la rectoria.

Junt amb els trossos de la creu hi trobaren una làpida amb el nom de l'escultor que l'havia esculpit. La làpida diu: "feta per Josep Lluberas".

El quadre de sant Antoni

L'objecte més valuós que, gairebé des de la seva erecció, posseïa l'ermita era el cèlebre quadre de sant Antoni que presidia el retaule major. Fou pintat expressament per a l'ermita al primer quart dels anys 1700. Segons Vilaró, "era de muy buena factura y no escaso valor". No em consta qui en fou l'autor. Que era d'una mida bastant gran ho demostra el buit que van deixar en el retaule per a col·locar-l'hi.

³ Resten les columnes laterals que acompanyen a Sant Gaietà (costat evangeli) i Sant Francesc de Pàola (costat epístola).

⁴ A tal efecte s'ha trobat el restaurador i daurador del retaule d'inicis del segle passat: vegi's l'article de Salvador Codina.

Les diverses vicissituds de les quals fou protagonista li han donat celebritat entre els altafullencs.

Durant tot el segle XVIII va romandre al seu lloc sense cap incident, rebent la devoció dels fidels. A començaments de segle XIX, amb la invasió de les tropes napoleòniques que va ocasionar l'anomenada Guerra del Francès, els soldats enemics destruïren tot allò que trobaven per on passaven, i a l'ermita de Sant Antoni van causar-hi una gran destrossa. Van arrencar el quadre de l'altar i el van llançar a la plaça, on els cavalls el van trepitjar i el van deixar malmès.

Altafulla se'n dolgué i tan prompte com van poder van recollir-lo, en espera de temps millors, per reparar-ne els danys i retornar-lo al seu lloc de l'ermita.

A les Memorias s'hi consigna, referent a això, que a la casa del carrer de Dalt que llavors (1901) se'n deia ca l'Adroguer hi vivien cinc germanes, quatre de les quals estaven greument malaltes i fins i tot viaticades, i que la que estava bona va acudir amb fervor a Sant Antoni, implorant la curació de les germanes malaltes, amb la promesa que, si es curaven, faria reparar el quadre del sant. Déu Nostre Senyor va escoltar aquell fervorós prec i les germanes malaltes van recobrar la salut, i la que havia fet la promesa va voler complir-la.

Per tal de fer reparar els desperfectes soferts pel quadre, i en compliment del jurament fet al sant per la seva agraïda devota, van portar-lo a un pintor de Tarragona per encarregar-li una bona restauració. En veure'l tan deteriorat, el pintor va creure que no podria fer una bona feina, que la reparació desitjada no quedaria com calia, i va desistir d'acceptar l'encàrrec i va aconsellar-los de fer un quadre nou. Retornats amb el quadre a la vila, i reunit el poble, no van acceptar la proposta d'un nou quadre i van decidir de sargir-lo ells mateixos; com és natural, com que no fou feta per professionals, la reparació no va resultar ben reeixida i el quadre perdé qualitat. Tanmateix, fou retornat al seu lloc de l'ermita i exposat novament a la veneració del poble.

L'epidèmia de l'any 1820

Déu Nostre Senyor, per intercessió de sant Antoni mitjançant el quadre, va fer un prodigi amb motiu de l'epidèmia de l'any 1820. A causa d'una persistent sequera durant uns anys consecutius, hi havia males collites, el poble s'empobria, no hi havia menjar i la gent s'alimentava d'herbes i estava malnodrida, i aquesta situació va provocar a la vila una epidèmia gravíssima, com poques n'havia sofert fins aleshores. Aquell any van morir a la vila d'Altafulla 120 persones, tal com consta al llibre d'òbits de l'arxiu parroquial, quantitat elevadíssima atès el nombre d'habitants de la vila en aquell moment. No hi havia cap família en què un o diversos dels seus membres no estiguessin malalts. En tal cas d'emergència, vingueren a la vila uns religiosos francesos, per cuidar els malalts, i uns frares al castell repartien la sopa a tot el veïnat.

El quadre de Sant Antoni abans de la guerra.

En una necessitat tan greu els altafullencs, moguts per la seva fe, invocaren la intercessió de sant Antoni, per obtenir de Déu la fi d'aquella plaga. Feren pregàries i el dia 11 de setembre pujaren en processó de penitència a l'ermita, per treure'n el quadre del sant i portar-lo en processó per tota la vila, implorant la recuperació de la salut de tots els malalts. Quan la comitiva religiosa va arribar al carrer de l'Espinac —que era l'entrada a la vila des del camí de l'ermita— va aixecar-se un núvol negre, que s'eixamplava i s'esvaïa a mesura que avançava la processó, i amb ell desapareixia la pesta, de tal manera que la majoria dels malalts eren curats instantàniament, i podien sortir a la finestra a contemplar la processó i el quadre i donar gràcies a Déu per la salut recobrada. El cel va escoltar el clam del poble i Déu va sanar els malalts.

Això va impactar profundament la feligresia de la parròquia, va reforçar la seva fe i la confiança en Déu i en la protecció de sant Antoni i va influir molt en la seva pràctica cristiana. Volien tenir el quadre a la parròquia per venerar-lo amb devoció i gratitud.

El quadre va romandre mig any al poble i el dimarts de Pasqua Florida de l'any 1821, amb la màxima solemnitat possible, tots els vilatans, amb les autoritats al capdavant, el van retornar a la seva ermita, on es va fer una gran festa en honor del sant.

Aquell 11 de setembre de 1820 al baixar el Quadre de Sant Antoni en procesó i arribar al corraló de l'Espinac per portar-lo a l'església, va aixecar-se un núvol negre, que s'eixamplava i s'esvaïa a mesura que avançava la processó, i amb ell desapareixia la pesta, que havia provocat ja 120 morts, de tal manera que la majoria dels malalts eren curats instantàniament. El quadre era retornat el dimarts de Pasqua següent de 1821, a la ermita, visible a la dreta de la fotografia.

Aquestes dues dates, (11 setembre 1820) dia de la baixada del quadre i dimarts de Pasqua de 1821, dia del retorn del quadre a l'ermita i d'acció de gràcies pels beneficis per mitjà d'ell rebuts de Déu, van deixar un impacte tal en els altafullencs, que són encara avui, després de tres centúries, els dos dies que cada any el poble d'Altafulla puja a l'ermita a honorar el seu protector celestial, sant Antoni de Pàdua.

Ens diu Mn. Vilaró que l'any 1854 es va baixar altra vegada el quadre a la paròquia en acció de gràcies, “por haber el Santo librado a esta población del contagio del cólera. Desde aquella época nunca más se han dejado sentir en este pueblo los desgraciados efectos de tan terrible azote”.

En la persecució religiosa del 1936 del segle passat, l'ermita fou profanada i el quadre que els avantpassats tant havien honorat i estimat fou cremat.

Fets prodigiosos atribuïts a sant Antoni

El llibre de Memorias, seguint el sentir i la manera popular de parlar, anomena miraculosos alguns esdeveniments que han tingut lloc entre nosaltres per la intercessió de sant Antoni. N'esmenta dos, que crec interessants de consignar.

Els explica així: “El besavi de Mn. Josep Solé, de ca la Maria Pepa, va caure des de la cúpula de l'església, quan es construïa la part nova, i tot l'andamiatge i la volta li van caure al damunt i el van treure d'entre l'enderroc, sense cap altra lesió que la fractura d'una cama, que li va quedar coixa, com a testimoni del benefici que havia rebut de sant Antoni, a qui havia invocat en caure. Després, en agraïment d'aquesta gràcia, va voler ser el seu ermità”.

L'altre esdeveniment, que qualifica de “más portentoso si cabe”, li havia ocorregut llavors feia més o menys uns quaranta anys a Salvador Pijuan, que tindria aleshores uns deu o uns dotze anys. La nit de Nadal, tocant matines, va caure del campanar per la part que mira a l'hort de la rectoria i va arribar a terra sense rebre cap dany, ja que, segons es conta, estant enlaire, va invocar sant Antoni i va anar baixant suaument, com si algú el portés a les palmes de les mans.

Tant de bo que aquestes breus notes històriques dels tres-cents anys de vida de la nostra ermita de Sant Antoni ens facin conèixer millor l'amor i la devoció dels nostres avantpassats envers el sant, que durant tot aquest llarg període s'ha mostrat el seu protector en les necessitats i un valuós intercessor davant Déu, i que ens estimulin a viure la nostra fe amb coherència i una pràctica cristiana conforme a les exigències del nostre baptisme i que ens faci testimonis valents de Crist en el món d'avui.

ANNEX

Els Documents de 1714

Document I

8 gener 1714

Llicència per a construir i edificar una ermita en el terme d'Altafulla

Nós, Joan Martí Perelló &

Al nostre estimat en Crist, Baltasar Rabassa, pagès del poble d'Altafulla, de la diòcesi de Tarragona, salut en el Senyor.

Se'ns ha manifestat de part vostra que vós, trobant-vos greument malalt, pel fervor especial que sentiú per sant Antoni de Pàdua, voleu i desitgeu construir i edificar al terme de l'esmentat poble una ermita sota el títol del mateix sant Antoni de Pàdua, i humilment ens heu fet demanar que ens dignéssim concedir la llicència per a portar-ho a terme.

Per tant, accedint a la vostra súplica i per tal que no es frustri l'erecció de l'esmentada ermita, principalment quan la seva edificació serà per a un increment del culte diví i en lloança, glòria i honor de sant Antoni de Pàdua, per la present **concedim l'autorització** demanada per a construir al terme de l'esmentat poble d'Altafulla la susdita ermita, sense perjudici dels drets sobre ella de l'església parroquial del mateix poble. Quan estigui edificada l'ermita, que no s'hi celebri la missa abans de ser beneïda per nós, o per la persona que deleguem.

En fe de la qual cosa, expedim el present escrit, signat de la nostra mà i segellat amb el segell del Vicariat de la cúria eclesiàstica de Tarragona i davant d'un notari d'aquesta.

Donat a Tarragona, el 8 de gener de 1714.

Document II

12 març 1714

Llicència per a posar i beneir la primera pedra de l'ermita de Sant Antoni de Pàdua, d'Altafulla

Nós, Joan Martí Perelló &

A l'estimat en Crist, reverend rector, o regent de cura d'ànimes de l'església parroquial de la vila d'Altafulla, diòcesi de Tarragona, salut en el Senyor.

Ja que per les ocupacions del nostre càrrec no podem accedir personalment a posar la primera pedra de l'ermita de Sant Antoni, que els jurats de l'Ajuntament d'aquesta vila d'Altafulla construïran al seu terme i a la partida anomenada "el Calvari".

Per això, convençut de la vostra habilitat, ciència, idoneïtat i probitat de vida, i tenint plena confiança en el Senyor i tal com és costum, segons l'observança de l'Església, **us concedim la llicència** de l'ordinari de Tarragona i **us atorguem la facultat** de beneir i posar la primera pedra de l'esmentada ermita.

Ho fem amb aquestes lletres, signades de la nostra mà i segellades amb el segell propi del Vicariat eclesiàstic de Tarragona i davant del sotaescrit notari d'aquesta cúria.

Donat a Tarragona, el 8 de març de 1714.

Document III

Llicència per a vestir l'hàbit religiós. Rabassa

Nos, Joan Martí Perelló &

Al nostre estimat en Crist, Baltasar Rabassa, pagès de la vila d'Altafulla. Salut en el Senyor.

Segons consta en el document públic, rebut i autènticat a l'escripcia pública del reverend rector de l'església parroquial de la dita vila, el dia 19 del passat febrer, en virtut de la donació, cessió i transferència, feta per vós a favor dels jurats i el poble d'Altafulla, d'una peça de terra descrita, designada i delimitada en l'esmentat document, per a construir-hi i edificar-hi una ermita dedicada a sant Antoni de Pàdua al lloc anomenat "el Calvari" del terme de la mateixa vila i vós dieu, en el mateix document, que voleu ser-ne l'ermità, viure-hi i cuidar-la durant tot el temps que Déu us doni de vida i vestir l'hàbit que acostumen portar els ermitans. Ja que, segons la constitució sinodal sobre aquesta matèria, no podeu portar-lo sense la nostra expressa autorització.

Per això, accedint favorablement a la vostra súplica i en vista del vostre piadós propòsit, **pel present escrit us donem llicència i facultat** de portar, com és costum, el vestit d'ermità beneït pel sacerdot, de viure i cuidar de l'ermita durant tota la vostra vida, a glòria i lloança de Déu Omnipotent, i de rebre les almoines i donatius dels fidels i captar pels pobles de la diòcesi, per al vostre manteniment.

Donat a Tarragona, el 15 de març de 1714.

Estat actual de la façana de l'ermita de Sant Antoni.

La Creu de terme barroca servada actualment bé podria ser la de Sant Antoni, sens excloure que hagués passat pel Mas de la Creu a l'entrada d'Altafulla.

Retaule actual de l'ermita, amb Sant Antoni al mig, entre Sant Gaietà i Sant Francesc de Pàola. En primer terme, penjant del sostre, els vaixells de les promeses i exvots.

El vaixell exvot dipositat a l'ermita, al costat de l'epistola, obra del Sr. Jordi Busquets.

Recreació de Sant Antoni, pintat l'any 1939 per E. Sendra, i situat al costat de ponent de l'església.